

HANS GEHL

**Un volum despre cultura „țipserilor” din Vișeu de Sus
ANTON-JOSEPH ILK: *Die Unsterblichkeit der Wildfrauen***

([Imortalitatea ielelor] Veröffentlichungen zu den Zipsern im Wassertal, Band 5). Adalbert-Stifter-Institut des Landes Oberösterreich, Linz 2017, ISBN 978-3-902740-19-9, 678 p., ilustrație bogată.

„Povestirile descriu istoria” e leitmotivul unui volum nou și substanțial al lui Anton-Joseph Ilk, etnologul austriac promovat la Viena, care s-a dedicat timp de 45 de ani cercetării vieții și culturii orașului său natal, Vișeu de Sus din Carpații maramureșeni. Volumul de față cuprinde rodul acestei activități asidue: 200 de povestiri alese din diferite specii epice, atât în germana literară, cât și în graiul german al țipserilor din Vișeu de Sus, precum și înregistrări originale pe un disc. Se mai prevede un al șaselea volum final, un „Dicționar al graiului german din Vișeu și de pe Valea Vaserului”, plauzibil având în vedere munca asiduă și persistentă a autorului.

Cercetarea lui Anton-Joseph Ilk se reflectă în zece volume personale și în colaborare, precum și în nenumărate studii în antologii, volume de studii și reviste din România, Austria și Germania. Volumele de studii „Publicații privind țipserii de pe Valea Vaserului” izvorăsc din proiectul secției de studii lingvistice a Institutului „Adalbert-Stifter din Linz, Landul Oberösterreich, de a cerceta și documenta limba și cultura locală, dar și cea din așezările Maramureșului Istoric (anume cea din Königsfeld/Ust Čorna și Deutsch-Mokra/Komsomolsk), dincolo și dincoace de Tisa.¹ Institutul din Linz a organizat în 2006 un simpozion internațional cu numeroși cercetători de seamă din vestul și din sud-estul Europei. Expunerea lor a dat naștere volumului de studii „KARPATENbeeren” [Avuția Carpaților] (Bairisch-österreichische Siedlung, Kultur und Sprache in den ukrainisch-rumänischen Waldkarpaten). În volum Anton-Joseph Ilk are cinci contribuții de bază. În urma acestui volum inaugural au urmat publicațiile despre țipserii din Valea Vaserului și anume:

- Vol. 1: *Istoria învățământului în limba germană din Vișeu de Sus*, elaborat de Anton-Joseph Ilk și Johann Traxler, 400 de pag., editat de Haus der Heimat Nürnberg.

¹ Centrul Județean Pentru Conservarea Și Promovarea Culturii Tradiționale Maramureș colaborează din 2007 cu Adalbert-Stifter-Institut din Linz [Adalbert Stifter, prozator austriac, * 1805 în Oberplan, Böhmerwald, + 1868 Linz] și cu Institutul de Istorie și Etnocultură al șvabilor dunăreni din Tübingen, Germania, cu care se practică și un schimb de reviste.

Veröffentlichungen zu den Zipsern im Wassertal Band

5

Die Unsterblichkeit der Wildfrauen

ANTON-JOSEPH ILK

- Vol. 2: *Mitologia Văii Vaserului*. Lucrarea de doctorat a lui Anton-Joseph Ilk, Linz 2010, 395 pagini.

- Vol. 3: *Înființarea administrației forestiere de pe Valea Vaserului*, de cercetătoarea Gertraude Schmitzberger, în colaborare cu Anton-Joseph Ilk și Kurt Druckenthaner, apărut la Nürnberg 2014, 234 pagini.

- Vol. 4: *Zestrea de cântece și tradiții a țipserilor din Vișeul de Sus*, redactat de Anton-Joseph Ilk și Johann Traxler, apărut 2015 la Nürnberg, 495 pagini.

- În fine volumul 5: *Imortalitatea ielelor*, elaborat de Ilk, Linz 2017, 678 pagini. Cartea cuprinde 200 de povestiri, 59 de basme, 78 de mituri, 21 de snoave cu caracter moralizator și 42 de întâmplări cotidiene ale muncitorilor forestieri din vechea Austrie în Carpații maramureșeni. Textele sunt scrise alternativ în germana literară și în graiul țipserilor.

Volumul de față al lui Anton-Joseph Ilk constituie simultan și vol. 21 al scrierilor despre limba și literatura Austriei Superioare. Și dicționarul programat e corelat cu proiectele Institutului austriac „Adalbert-Stifter”.

Anton-Joseph Ilk a scos în evidență importanța povestitului în izolarea Văii Vaserului și a pădurii, într-o epocă fără medii de comunicare. Povestitorul transmite generației tinere atât cunoștințele, cât și valorile culturale și etice ale comunității. Chiar și ilustrația de pe copertă îl arată pe autor cu microfonul în fața povestitoarei vârstnice, înconjurată de copii ascultând curioși. La fel s-a întâmplat în colibe de tăietori de lemne, transmiterea orală a moștenirii culturale păstrându-și importanța în această comunitate rurală. În Vișeul de Sus au locuit spre sfârșitul anilor 1960 aproximativ 6000 de „țipseri”. Actualmente au mai rămas în jur de 300, ceilalți au emigrat în Germania și Austria. Volumul prezentat va servi ca documentare științifică, dar și drept carte populară.

Aspectul narativ de pe Valea Vaserului a fost analizat de Ilk deja în volumul doi al seriei de publicații mai sus numite. De aceea, ne vom limita actualmente aici la ultimele două teme și anume la întâmplările cotidiene și la textul „Întâmplare de Crăciun”. Ele prezintă sugestiv societatea multietnică din Maramureș, unde conviețuiesc români, ucrainieni (ruteni), maghiari și germani (țipseri), respectiv patru mari comunități europene lingvistice și culturale: români, slavi, maghiari și germanici, influențându-se reciproc. La acestea se mai adaugă evrei, armeni și alte etnii, care conviețuiesc pașnic în această regiune.

Din studiul *istoriei* aflăm următoarele:

La finele secolului 18 și la începutul secolului 19, administrația austriacă a colonizat la Vișeul de Sus, pentru dezvoltarea silviculturii din regiune, muncitori forestieri, în special din Salzkammergut (regiunea salinelor) din Austria Superioară și din regiunea slovacă Špis (Zips), situată la est de munții Tatra. Coloniștii nu au adus din patriile lor numai cunoștințe de specialitate, hărnicie și încredere în Dumnezeu, dar și un bogat tezaur de folclor care reflecta tradițiile și viziunea lor despre lume și viață.

- În narațiunile prezentate se redau rituri și tradiții din etapele cruciale ale vieții și din ciclul anului, îndeosebi sărbători, care se corelează, după caz, și cu povețe morale. În

această fază de dezvoltare socială, narațiunile preiau funcția printurilor și ale mass-media. Nu se poate renunța nici măcar la tălmăcirea viselor.

De o relevanță deosebită pentru comunitatea din Vișeu de Sus este capitoul: „Conviețuirea etnică - Ne-am înțeles bine cu toți”. Din textul „Purim” rezultă că nu numai țipserii, ci și evreii au sărbătorit un *fărșang* (Fasching) vesel, această sărbătoare fiind la evreii Purim². Cu această ocazie evreii au invitat pe țipseri la ei acasă, servindu-le mâncăruri alese și oferindu-le „Kräpl” (gogoși). De atunci datează aforismul, notat de autor în 1987 de la mama sa, Elisabeth Ilk:

„Heint is Purim, moring is aus./ Kibt's mir a Kräpl und stoßt's mich hinaus.”

Astăzi sărbătorim Purim, mâine s-a gătat./ Dați-mi o gogoasă³ (un pișcot) și puneți-mă pe drum.

Și încă o problemă lingvistică: de ce germanii din Vișeu de Sus se numesc *țipseri*, deși graiul german-mediu al țipserilor a dispărut aici în anii 1970? S-au păstrat doar numeroase nume slovace, precum: Sawatzki, Krafcsik, Falticska, Plestinski, Smerecsiuk etc. Și eu am încercat în 1996 să mai înregistrez cu ultima vorbitoare Maria Brandiș, forme lingvistice ale graiului țipseresc, dar n-am mai reușit, deoarece etnicii germani din Vișeu de Sus au vorbit cu toții graiul medio-bavarec al dialectului austriac superior.

- Autorul volumului de față a lămurit toate problemele aferente. Ne arată că cetățenii din Austria Superioară (în special cei din regiunea Salzkammergut), transferați în anul 1778 în Marmația (adică în cadrul aceleiași țări, vechea Austrie), au mai vorbit trei decenii graiul lor de tip german de sus, fără să mai învețe vreo limbă străină. Dar la începutul secolului al XIX-lea s-au mai așezat de-a lungul Văii Vaser, muncitori forestieri țipseri, din Slovacia, aceștia vorbind un grai medio-german. Numărul fiind mai mic decât cel al austriecilor, totuși s-au amestecat ambele idiomuri.

- Dialectul format astfel a fost numit „Teitsch” (german) și folosit de ambele grupuri. S-au impus mai multe elemente din germana superioară (deci austriaca), fiind sprijinit de limba folosită în biserică și școală. Graiul țipseresc, denumit de vorbitori „Insrisch” (*das Unsere* ‘al nostru’), s-a redus cu timpul la un grai casnic și apoi a dispărut de tot.

După Primul Război Mondial partea de sud a Maramureșului Istoric a fost atașată României. Ca urmare graiul țipseresc a primit pe lângă împrumuturile din maghiară și numeroase interferențe lingvistice din română, ruteniană și alte limbi, din domeniul lexical, al gramaticii și stilisticii. Asemenea elemente apar și în narațiunile acestui volum și vor fi analizate în dicționarul țipserilor, în curs de elaborare.

- Idiomul specific al țipserilor din Vișeu de Sus a necesitat numeroase explicații

---

² *Purim* - Jüdisches Freudenfest (im März) zur Erinnerung an die Abwendung eines persischen Judenpogromms (Anschlag Hamans) durch Esther.

³ Se pare că la sfârșitul secolului trecut, țipserii n-au mai cunoscut termenul vechi „Krepl” este vorba despre diminutivul lui Krapfen ‘gogoasă’ o prăjitură rotundă din făină, preparată în untură fierbinte, cunoscută în Bavaria drept *Krapfen*, iar în regiunile din nord ca *Berliner*. Șvabii din Banat au mâncat gogoși adesea, dar mai ales de Fărșang, iar sașii din Ardeal în special la alaiul de carnaval din Agnita. „Krapfen” are tradiții vechi, având chiar rădăcinii cultice. Evreii locului au preluat prepararea de gogoși de Purim de la țipseri.

Coliba muncitorilor forestieri; foto: Anton-Joseph Ilk

privind limbajul situației specifice, rezolvate de Ilk cu conștiinciozitate. Astfel expresia: „a fi dus la Sighet” înseamnă ‘arestarea în închisoarea din centrul administrativ al regiunii’. Iar dacă aflăm că cineva „a fost la rusnacica”, asta nu înseamnă doar ‘la ucraineancă’, ci „la ghicitoarea”, vizitată de povestitor. La documentarea autentică servește, în afara discului audio, și mulțimea de hărți istorice și fotografiile de la interviurile cu povestitorii, copiii ascultând.

Un rol deosebit revine narațiunii finale „Cantonul de la Șuliguli. Un tablou de Crăciun” de *Rudolf Bergner*. Moartea subită a celor patru copii din cătunul de munte, răpuși de epidemia de difterie, care a secerat între 1879-1882 un număr de 170 de copii din regiune, apoi viața mizerabilă a familiei cantonierului în pustietate, dar mai ales coborâșul chinuitor al bărbatului la vale, prin noianele de zăpadă, cu sania încărcată cu cele patru coșciuge mici ale copiilor morți, sunt tocmai contrariul imaginii noastre consacrate despre un Crăciun strălucitor. Autorul ne transmite și aici substratul istoric al acțiunii:

- Țipserul Vinzenz Papp se însoară la Vișeu cu austriaca Juliana Denk. Astfel, a încălcat o lege nescrisă morală a comunității. Fiind neagreată, tânăra familie s-a mutat în cătunul Șuliguli, la 30 de km nord, pe Valea Vaserului. Aici s-a dat în folosință, la sfârșitul secolului al 19-lea, o mică stațiune balneară pentru boli de femei, pe baza unui izvor conținând calcar și fier acidulat și oxidul de mangan.

Căsătorii mixte între țipseri și austrieci colonizați mai înainte nu s-au admis din cauza concurenței, țipserii sărăntoci acceptând și salarii mai mici. Astfel, familia Papp era la Vișeu neagreată. Doar când tatăl expulzat a coborât cu cele patru sicrie minuscule în cimitirul comunității, îl urmează preotul și întreaga comunitate creștină: moartea cere iertare și împăcare.

Istoricul cultural austriac Rudolf Bergner a vizitat Valea Vaserului în 1884. Pe atunci, la Vișeu de Sus s-au numărat 1936 de credincioși romano-catolici, aproape exclusiv germani, 1752 de români greco-catolici și 1292 de evrei care aveau o sinagogă mare.

Cei aproximativ 6000 țipseri din Vișeu de Sus din anii 1960, s-au redus în următorii 50 de ani la 300. Dar și cei transferați în Germania și Austria își mai respectă limba și tradițiile în noul anturaj. Aceste „Povestiri care narează istoria” au menirea, de a transmite și tinerei generații experiențele vieții și învățămintele înaintașilor.